

PHÁT TRIỂN CÔNG NGHIỆP VĂN HOÁ TRONG QUY HOẠCH ĐÔ THỊ DU LỊCH TẠI VÙNG CAO KINH NGHIỆM QUỐC TẾ VÀ TRƯỜNG HỢP SA PA

PGS.TS. NGUYỄN THỊ THU PHƯƠNG
ThS. HOÀNG ĐẠO BẢO CẦM

Bài viết giới thiệu những kinh nghiệm quốc tế về công nghiệp văn hóa và thể chế mềm trong quy hoạch văn hóa – du lịch, từ đó gợi mở mô hình ứng dụng cho Sa Pa. Phạm vi và ý nghĩa nghiên cứu hướng tới việc hình thành mô hình “đô thị sáng tạo vùng cao”, góp phần thực thi Chiến lược phát triển văn hóa Việt Nam đến năm 2045 theo hướng gắn văn hóa với phát triển bền vững.

Chợ phiên Sa Pa- Đặc trưng văn hóa vùng cao. Ảnh Internet

Abstract: This article introduces international experiences on the cultural industry and soft institutions in cultural and tourism planning, thereby suggesting an application model for Sa Pa. The scope and significance of the research aim towards forming a "creative highland city" model, contributing to the implementation of the Vietnam Cultural Development Strategy to 2045 in the direction of linking culture with sustainable development.

In the process of implementing the Master Plan for the Development of the Sa Pa National Tourist Area to 2040, with a vision to 2050, Sa Pa is facing a strategic turning point: from an "ecological tourist city" formed based on natural landscapes and ethnic identity, Sa Pa needs to transform into a "highland creative city," where culture and cultural industries become new drivers of development. This transformation is not only a technical aspect of planning, but also a contemporary requirement, in the context of Vietnam aiming to develop cultural industries into key economic sectors by 2045.

However, the current implementation of the Sa Pa plan shows that the focus is still heavily on hard infrastructure – transportation, accommodation, tourist areas and services – while lacking soft institutional elements, such as mechanisms to encourage creativity, public-private partnerships in the cultural sector, or policies to develop creative communities. This means that Sa Pa, despite significant investment in physical infrastructure, has yet to develop a creative ecosystem capable of disseminating cultural values and building soft competitiveness.

Based on this reality, the central issue is: how to integrate cultural industries and soft institutions into Sa Pa's tourism and cultural development planning, aiming towards a highland creative city model.

Keywords: Cultural industry; highland creative city; soft institutions

1. Đặt vấn đề

Trong tiến trình thực hiện Quy hoạch tổng thể phát triển Khu du lịch quốc gia Sa Pa đến năm 2040, tầm nhìn đến năm 2050, Sa Pa đang đứng trước một bước ngoặt mang tính chiến lược: từ một "đô thị du lịch sinh thái" được hình thành dựa trên cảnh quan tự nhiên và bản sắc tộc người, Sa Pa cần chuyển mình trở thành "đô thị sáng tạo vùng cao", nơi văn hóa và công nghiệp văn hóa trở thành động lực phát triển mới. Sự chuyển đổi này không chỉ mang tính kỹ thuật của quy hoạch, mà còn đòi hỏi mang tính thời đại, trong bối cảnh Việt Nam đang hướng tới phát triển các ngành công nghiệp văn hóa trở thành ngành kinh tế mũi nhọn vào năm 2045.

Tuy nhiên, thực tiễn triển khai quy hoạch Sa Pa hiện nay cho thấy trọng tâm vẫn nghiêng về hạ tầng cứng – giao thông, khu lưu trú, khu du lịch và dịch vụ, trong khi thiếu vắng các yếu tố thể chế mềm, như cơ chế khuyến khích sáng tạo, hợp tác công – tư trong lĩnh vực văn hóa, hay chính sách phát triển cộng đồng sáng tạo. Điều này khiến Sa Pa, dù được đầu tư mạnh về vật chất, vẫn chưa hình thành được hệ sinh thái sáng tạo có khả năng lan tỏa giá trị văn hóa và tạo dựng năng lực cạnh tranh mềm.

Từ thực tiễn trên, vấn đề trung tâm đặt ra là: làm thế nào để tích hợp công nghiệp văn hóa và thể chế mềm vào quy hoạch phát triển du lịch – văn hóa của Sa Pa, hướng tới mô hình đô thị sáng tạo vùng cao.

Mục tiêu nghiên cứu là làm rõ cơ sở lý luận và kinh nghiệm quốc tế về công nghiệp văn hóa và thể chế mềm trong quy hoạch văn hóa – du lịch, từ đó gợi mở mô hình ứng dụng cho Sa Pa. Phạm vi và ý nghĩa nghiên cứu hướng tới việc hình thành mô hình "đô thị sáng tạo vùng cao", góp phần thực thi Chiến lược phát triển văn hóa Việt Nam đến năm 2045 theo hướng gắn văn hóa với phát triển bền vững.

2. Cơ sở lý luận

2.1. Công nghiệp văn hóa trong quy hoạch không gian văn hóa – du lịch

Theo UNESCO (2013), công nghiệp văn hóa là những ngành "sản xuất và phân phối hàng hóa, dịch vụ có nội dung văn hóa, nghệ thuật và sáng tạo, mang giá trị biểu tượng và tạo ra giá trị kinh tế"¹. Tại Việt Nam, các ngành công nghiệp văn hóa được xác định là ngành kinh tế đặc thù dựa trên sáng tạo, công nghệ, kỹ năng và năng lực khai thác tài sản trí tuệ, nhằm tạo ra sản phẩm – dịch vụ văn hóa được bảo hộ bản quyền có giá trị tinh thần và kinh tế.

Trong quy hoạch đô thị du lịch, công nghiệp văn hóa có vai trò chuyển hóa không gian tiêu dùng sang không gian sáng tạo, tức là biến đô thị du lịch thành nơi nuôi dưỡng các giá trị truyền thống, đồng thời sản sinh giá trị văn hóa mới. Thông qua các ngành như thiết kế, thủ công mỹ nghệ, điện ảnh, âm nhạc, ẩm thực hay nghệ thuật biểu diễn, công nghiệp văn hóa giúp hình thành "chuỗi giá trị sáng tạo" kết nối du lịch, thương mại và bản sắc địa phương.

Các trường hợp quốc tế như Seoul, Chiang Mai, Bilbao đã chứng minh vai trò của công nghiệp văn hóa trong tái sinh đô thị du lịch – từ không gian tiêu dùng sang không gian trải nghiệm văn hóa và sáng tạo, nâng cao giá trị kinh tế và hình ảnh thương hiệu địa phương.

2.2. Thể chế mềm – công cụ điều tiết phát triển sáng tạo

Theo Douglass North (1990), thể chế là "những quy tắc của cuộc chơi trong xã hội", bao gồm cả thể chế cứng (luật pháp, chính sách chính thức) và thể chế mềm (chuẩn mực, niềm tin, cơ chế phi chính thức)². UNCTAD (2022) mở rộng khái niệm này trong lĩnh vực sáng tạo, coi thể chế mềm là môi trường văn hóa – xã hội tạo điều kiện cho đổi mới, bao gồm mạng lưới cộng

đồng sáng tạo, liên kết công – tư, hiệp hội nghề nghiệp và cơ chế tài trợ linh hoạt³.

Trong quy hoạch phát triển văn hóa – du lịch, thể chế mềm giữ vai trò bộ điều tiết phi hành chính, kết nối khu vực công (chính quyền), khu vực tư (doanh nghiệp) và khu vực cộng đồng (nghệ nhân, nhóm sáng tạo, cư dân). Kinh nghiệm từ Kyoto (Nhật Bản) và Innsbruck (Áo) cho thấy, thể chế mềm giúp bổ sung, làm mềm hóa thể chế cứng, tăng khả năng tự điều chỉnh và lan tỏa giá trị sáng tạo mà không làm mất đi bản sắc.

2.3. Tích hợp công nghiệp văn hóa và thể chế mềm trong quy hoạch vùng cao

Đối với vùng cao như Sa Pa, quy hoạch cần tiếp cận đa tầng gồm: 1) Không gian vật thể: hạ tầng du lịch, cảnh quan, giao thông; 2) Không gian văn hóa: di sản, tri thức bản địa, nghệ thuật dân gian; 3) Không gian sáng tạo: trung tâm thiết kế, không gian nghệ thuật, mô hình khởi nghiệp văn hóa.

Sự tích hợp này giúp quy hoạch du lịch trở thành quy hoạch văn hóa – sáng tạo, trong đó công nghiệp văn hóa là động lực, còn thể chế mềm là hệ điều tiết, tạo cơ chế tương tác linh hoạt giữa chính quyền – doanh nghiệp – cộng đồng. Sa Pa, với nền tảng văn hóa đa dân tộc và tri thức bản địa phong phú, có điều kiện để trở thành một mô hình thí điểm thể chế mềm vùng cao, mở đầu cho mô hình đô thị sáng tạo Việt Nam.

3. Kinh nghiệm quốc tế tích hợp công nghiệp văn hóa trong quy hoạch phát triển du lịch thông qua các giải pháp thể chế linh hoạt.

3.1. Chiang Mai (Thái Lan): Gắn kết di sản thủ công và công nghiệp sáng tạo địa phương

Chiang Mai – Thành phố sáng tạo UNESCO về thủ công và nghệ thuật dân gian (2017) đã chứng minh rằng quy hoạch du lịch có thể trở thành quy hoạch văn

Chiang Mai. Ảnh internet

hóa – sáng tạo nếu lấy cộng đồng làm trung tâm. Các làng nghề truyền thống được chuyển đổi thành cụm công nghiệp sáng tạo, nơi nghệ nhân, nhà thiết kế trẻ và doanh nghiệp thủ công hợp tác sản xuất. Chính quyền không áp đặt quy hoạch hành chính cứng mà triển khai “Creative District Cluster” do hiệp hội nghề điều phối, giúp sản phẩm thủ công trở thành sản phẩm sáng tạo mang giá trị biểu tượng. Bài học cho Sa Pa: phát triển công nghiệp văn hóa cần thể chế mềm khuyến khích cộng đồng dân tộc thiểu số trở thành chủ thể sáng tạo⁴.

3.2. Innsbruck (Áo): Tích hợp văn hóa – thể thao – sáng tạo trong không gian núi

Innsbruck – “thủ đô vùng Alps” là ví dụ về thành phố miền núi phát triển sáng tạo bền vững. Thành phố này hình thành “Culture & Sports Innovation Hub”, kết nối các bảo tàng, phòng hòa nhạc, trung tâm thể thao và trường đại học. Chính quyền vận hành theo mạng lưới hợp tác công – tư – cộng đồng, coi văn hóa là hạ tầng xã hội và sáng tạo là công cụ phát triển vùng núi bền vững.

Với Sa Pa, kinh nghiệm Innsbruck cho thấy: thay vì chỉ tập trung xây dựng hạ tầng du lịch, cần đầu tư hạ tầng sáng tạo mềm – không gian biểu diễn, trung tâm nghệ thuật vùng cao, khu thể nghiệm văn hóa bản địa – để du lịch trở thành một phần của mạng lưới sáng tạo sinh thái vùng núi.

3.3. Medellín (Colombia): Từ thành phố công nghiệp sang thành phố sáng tạo xã hội

Ảnh trong bài: Nguồn internet

Medellín đã chuyển mình từ “thủ phủ tội phạm” thành thành phố sáng tạo xã hội nhờ quy hoạch văn hóa cộng đồng. Chính quyền đầu tư vào kiến trúc xã hội (social urbanism) bao gồm xây dựng thư viện, nhà văn hóa, tuyến cáp treo kết nối khu dân nghèo – tạo nên không gian sáng tạo hòa nhập. Trung tâm của mô hình này là thể chế mềm dựa trên niềm tin và trao quyền cho cộng đồng, giúp thanh niên trở thành chủ thể kiến tạo văn hóa, qua đó tái thiết năng lượng xã hội đô thị. Sa Pa có thể học hỏi cách Medellín khơi dậy tiềm năng thanh niên và trao quyền sáng tạo cho cộng đồng tộc người bản địa.

3.4. Gợi mở cho Sa Pa: Quy hoạch đa tầng và thể chế mềm bản địa

Từ ba kinh nghiệm trên, có thể rút ra bốn nguyên tắc cốt lõi cho Sa Pa: Nguyên tắc 1: Quy hoạch đa tầng – kết hợp hạ tầng vật thể, không gian văn hóa và hạ tầng sáng tạo; Nguyên tắc 2: Thể chế mềm điều tiết – khuyến khích hợp tác công – tư – cộng đồng; Nguyên tắc 3: Cộng đồng làm trung tâm sáng tạo – coi tri thức dân tộc là nguồn lực đổi mới; Nguyên tắc 4: Liên kết vùng – hội nhập quốc tế – định vị Sa Pa như “vành đai sáng tạo vùng núi Đông Nam Á”. Những bài học này là cơ sở để Sa Pa xây dựng thể chế sáng tạo riêng dựa trên bản sắc và

địa hình vùng cao, mở đường cho quá trình chuyển hóa từ đô thị du lịch sinh thái sang đô thị sáng tạo vùng cao.

4. Thực tiễn Sa Pa: từ đô thị du lịch đến đô thị sáng tạo vùng cao

4.1. Bức tranh tăng trưởng và giới hạn của mô hình “du lịch đại chúng”

Hai thập niên qua, Sa Pa nổi lên như biểu tượng của du lịch miền núi phía Bắc, song song với quá trình đô thị hóa nhanh và chuyển đổi mô hình phát triển. Báo cáo kinh tế – xã hội năm 2024 cho thấy Sa Pa đạt tốc độ tăng trưởng GRDP 13,24%, GRDP bình quân đầu người 120 triệu đồng, cơ cấu dịch vụ – du lịch – thương mại chiếm 53,9%, đón 4,5 triệu lượt khách/năm với doanh thu 15.500 tỷ đồng, tăng hơn 22% so với năm 2023⁵.

Những con số này khẳng định hiệu quả kinh tế – du lịch vượt trội, song cũng bộc lộ giới hạn của mô hình “du lịch đại chúng”: tăng trưởng nhanh nhưng dựa chủ yếu vào khai thác tài nguyên, trong khi năng lực sáng tạo nội sinh chưa hình thành. Sa Pa đang đối diện tình trạng nén không gian đô thị, gia tăng xây dựng vượt ngưỡng sinh thái, thương mại hóa bản sắc tộc người và rủi ro môi trường – khí hậu⁶. Những giới hạn này đặt ra yêu cầu cấp thiết về chuyển đổi mô hình phát triển – từ khai thác sang sáng tạo, từ du lịch đại chúng sang du lịch văn hóa – sáng tạo, tạo môi trường phát huy tri thức bản địa, công nghiệp văn hóa và hạ tầng sáng tạo trở thành động lực cho tăng trưởng bền vững.

4.2. Không gian quy hoạch đô thị – du lịch và sự thiếu vắng “hạ tầng sáng tạo mềm”

Theo Quy hoạch chung Khu du lịch quốc gia Sa Pa đến năm 2040, đô thị Sa Pa được tổ chức theo cấu trúc ba tầng: (1) Vùng lõi văn hóa – dịch vụ (phường Sa Pa, Sa Pả, Cầu Mây); (2) Vành đai sinh thái – du lịch cộng đồng (Tả Van, Tả Phìn, Thanh Bình); (3) Vùng bảo tồn cảnh quan Hoàng Liên Sơn⁷.

Đến cuối năm 2024, 50 đề án quy hoạch chi tiết đã được phê duyệt, trong đó có 14 khu dân cư, 17 điểm dân cư nông thôn và các dự án trọng điểm như Trung tâm hành chính mới, Quảng trường trung tâm, Danh thắng Hàm Rồng⁸. Tuy nhiên, phần lớn các dự án này vẫn tập trung vào hạ tầng cứng, trong khi thiếu vắng hạ tầng sáng tạo mềm như trung tâm thiết kế sáng tạo, không gian văn hóa cộng đồng, trung tâm khởi nghiệp văn hóa. Một số sáng kiến như phong trào “Thứ Sáu xanh – Chủ nhật sạch” hay đề án “Sa Pa xanh – sạch – đẹp – an toàn” cho thấy ý thức cộng đồng và năng lực tự quản địa phương đã bắt đầu hình thành⁹. Đây chính là “cơ sở định hình thể chế mềm”, nền tảng quan trọng để kiến tạo mô hình đô thị sáng tạo thích ứng khí hậu vùng cao.

4.3. Bản sắc tộc người và sự hình thành của công nghiệp văn hóa bản địa

Sa Pa có hơn 30.000 cư dân thuộc các dân tộc Mông, Dao đỏ, Giáy, Tày, mỗi cộng đồng mang trong mình hệ giá trị văn hóa, mỹ cảm và tri thức bản địa đặc trưng. Đây chính là “nguồn năng lượng sáng tạo vùng cao”, yếu tố định danh cho một đô thị sáng tạo trong kỷ nguyên toàn cầu hóa. Hiện Sa Pa có hơn 70 sản phẩm OCOP, 900 khách sạn, 349 homestay, 14.000 giường lưu trú, cùng ứng dụng SapaTour.vn số hóa dữ liệu di sản và quản lý thông tin du lịch. Các sự kiện văn hóa như Thổ cẩm Lào Cai - Sắc màu văn hóa”, Lễ hội mùa xuân, mùa thu, mùa đông, và hàng loạt Lễ hội của các dân tộc cư trú tại Sa Pa,... đã trở thành mô hình du lịch sáng tạo cộng đồng, nơi cư dân vừa là chủ thể bảo tồn, vừa sáng tạo, sản xuất văn hóa. Những yếu tố này cho thấy công nghiệp văn hóa dựa trên tài nguyên văn hóa bản địa Sa Pa đang mạnh mẽ hình thành – bước đầu tạo chuỗi giá trị sáng tạo vùng cao dựa trên di sản văn hóa và tri thức dân gian.

4.4. Thách thức thể chế và yêu cầu tái cấu trúc mô hình phát triển

Hiện, Sa Pa hiện đối diện nhiều thách thức hệ thống, bao gồm:

1. **Thể chế phát triển chưa đồng bộ**, chưa có cơ chế điều phối riêng cho công nghiệp văn hóa – sáng tạo;
2. **Hạ tầng sáng tạo chưa được định danh** trong quy hoạch;
3. **Điều kiện khí hậu khắc nghiệt**, ảnh hưởng tới chu kỳ hoạt động du lịch;

4. **Lực lượng sáng tạo trẻ vùng cao còn mỏng**, thiếu đào tạo chuyên ngành và kết nối mạng lưới.

Những thách thức này đòi hỏi phải xây dựng thể chế sáng tạo vùng cao, trong đó quy hoạch – công nghiệp văn hóa – công nghệ được tích hợp như một hệ sinh thái gắn với bản sắc địa phương.

4.5. **Nhận diện xu hướng chuyển hóa và giải pháp thể chế cho Sa Pa trong mô hình chính quyền địa phương hai cấp**
Quá trình chuyển hóa của Sa Pa đang diễn ra theo ba chiều hướng:

1. **Kinh tế**: từ du lịch đại chúng sang du lịch sáng tạo;
2. **Quản trị**: từ quy hoạch cứng sang quy hoạch mềm, khuyến khích sự tham gia của cộng đồng;
3. **Văn hóa**: từ bảo tồn sang đồng kiến tạo giá trị mới.

Đây chính là ba điều kiện nền tảng tài nguyên văn hóa đặc sắc, định hướng chính trị thuận chiều, và sức mạnh đổi mới cộng đồng mở đường cho hình mẫu đô thị sáng tạo vùng cao ở Việt Nam trong mô hình chính quyền hai cấp.

Sau khi tỉnh Lào Cai triển khai mô hình chính quyền địa phương hai cấp, Sa Pa không còn tư cách hành chính độc lập ở cấp thị xã. Phường Sa Pa là đơn vị hành chính cơ sở trực thuộc tỉnh, nhưng thực tế lại được quy hoạch và truyền thông như đô thị du lịch vùng cao mang tầm quốc gia¹⁰. Điều này tạo ra nghịch lý thể chế: Sa Pa có chức năng, nhiệm vụ của một đô thị trung tâm nhưng lại thiếu tư cách pháp nhân đô thị, dẫn đến khó khăn trong việc triển khai các dự án văn hóa – sáng tạo, đặc biệt là khi cần thẩm quyền ký kết, thu hút đầu tư và phối hợp liên ngành⁷. Vì vậy, các giải pháp thể chế đề xuất cần:

(i) Tích hợp Sa Pa vào khu chức năng đặc thù trong Quy hoạch tỉnh Lào Cai giai đoạn 2026–2035;

(ii) Xây dựng “Vành đai sáng tạo vùng cao Sa Pa”, liên kết các phường Sa Pa – Sa Pả – Cầu Mây – Tả Van – Tả Phìn;

(iii) Cần có đơn vị điều phối các hoạt động phát triển công nghiệp văn hóa và du lịch của không gian đô thị Sa Pa. Những giải pháp này không chỉ giúp Sa Pa duy trì tư cách đô thị sáng tạo hợp pháp, mà còn tạo cơ sở thể chế linh hoạt cho các chương trình hợp tác công – tư và phát triển công nghiệp văn hóa vùng cao.

5. Đô thị sáng tạo vùng cao – Cơ hội kiến tạo thể chế mềm và mô hình ứng dụng
Sa Pa có thể trở thành hình mẫu cho việc ứng dụng thể chế mềm trong phát triển công nghiệp văn hóa vùng cao, với ba trụ cột chính:

- **Quy hoạch sáng tạo dựa trên bản sắc văn hóa tộc người: biến bản làng dân tộc thành “cụm sáng tạo du lịch”,** nơi tri thức bản địa, kiến trúc dân gian và sinh kế truyền thống được tái cấu trúc theo hướng sáng tạo.

- **Phát triển công nghiệp văn hóa lấy cộng đồng làm trung tâm: hình thành chuỗi giá trị sáng tạo địa phương gắn với thủ công, ẩm thực, âm nhạc, trình diễn dân gian và sản phẩm biểu tượng vùng cao.**

- **Quản trị sáng tạo thích ứng khí hậu:** triển khai mô hình “du lịch không phát thải”, ứng dụng năng lượng tái tạo, quản lý rác thải thông minh và phát triển không gian sinh thái sáng tạo⁹.

Kinh nghiệm từ Innsbruck (Áo), Kyoto (Nhật Bản) và Bogotá (Colombia) cho thấy: những đô thị miền núi nếu biết kết hợp hài hòa giữa du lịch, nghệ thuật và sáng tạo bản địa sẽ duy trì sức hấp dẫn lâu dài và tính bền vững cao. Sa Pa hoàn toàn có thể đi theo hướng đó để trở thành trung tâm sáng tạo vùng cao của Đông Nam Á trong thập kỷ tới.

6. Kết luận và kiến nghị

Sa Pa đang bước vào giai đoạn phát triển mới: từ đô thị du lịch sinh thái sang đô thị sáng tạo vùng cao. Với nền tảng tự nhiên độc đáo, bản sắc văn hóa đa dân tộc, và động lực đổi mới mạnh mẽ, Sa Pa có đủ điều kiện trở thành trung tâm công nghiệp văn hóa vùng cao mang tầm quốc gia, có khả năng lan tỏa giá trị quốc tế.

Ba hướng ưu tiên chính sách được đề xuất:

Ở tầm địa phương: Đưa chỉ tiêu công nghiệp văn hóa vào Quy hoạch đô thị Sa Pa đến 2040; hình thành Quỹ sáng tạo vùng cao và hệ thống dữ liệu di sản số hóa.

Ở tầm quốc gia: Xây dựng Đề án Trung tâm công nghiệp văn hóa vùng cao Sa Pa (2026–2030); lồng ghép mục tiêu phát triển công nghiệp văn hóa vào Chiến lược phát triển các ngành công nghiệp văn hóa giai đoạn tiếp theo.

Như vậy, việc chuyển hóa Sa Pa thành đô thị sáng tạo vùng cao không chỉ đa dạng hóa mô hình tăng trưởng kinh tế, mà còn kiến tạo hệ sinh thái văn hóa bền vững, nơi thiên nhiên – con người – sáng tạo trở thành ba trụ cột phát

triển hài hòa của Việt Nam trong thời kỳ mới/.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. UNESCO. (2013). *Creative Economy Report 2013: Widening Local Development Pathways*. United Nations/UNDP/UNESCO Publishing.
2. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
3. UNCTAD. (2022). *Creative Economy Outlook 2022: The International Year of Creative Economy for Sustainable Development*. Geneva.
4. UNESCO. (2017). *Chiang Mai: Creative City of Crafts and Folk Art – Application Dossier and Evaluation Report*. UNESCO Creative Cities Network (UCCN). See also: *Chiang Mai Creative City (CMCC) Association*. (2019). *Annual Report: Creative District Cluster Development*. Chiang Mai, Thailand.
5. UBND Thị xã Sa Pa (2024). *Báo cáo phát triển kinh tế – xã hội năm 2024*.
6. UBND Thị xã Sa Pa (2024). *Báo cáo phát triển kinh tế – xã hội năm 2024*.
7. Viện Quy hoạch đô thị và nông thôn quốc gia (2023). *Thuyết minh Quy hoạch chung Khu du lịch quốc gia Sa Pa đến 2040*
8. (2023). *Thuyết minh Quy hoạch chung Khu du lịch quốc gia Sa Pa đến 2040*
9. *Tổng hợp thông tin Phong trào “Thứ Sáu xanh – Chủ nhật sạch”*.
10. *Báo cáo Chính trị Đảng bộ phường Sa Pa (2025–2030)*.

CHÚ THÍCH

(1) Viện Văn hóa, Nghệ thuật, Thể thao và Du lịch Việt Nam